

De spetälska i Järvsö

SUNDSVALL 2005-08-16 [03:00]

BOK

Arne Sundelin och Anne Sörman. Skammens hud. Om spetälska i Sverige. Bokförlaget DN.

[Kommentera artikeln](#)

Spetälska (lepra) är en av människans äldsta sjukdomar. Den omtalas redan i några av världens äldsta urkunder och sågs ofta som ett straff av gudarna. Själva namnet spetälska kommer från Bibeln. Sjukdomen angriper och vanställer ansiktet. Svårt lepromatösa får stora knölar i ansiktet, ögonbrynen faller bort, öronen förtjockas, näsryggen sjunker in och ögonen kan förstöras intill total blindhet. Sjukdomen förorsakas av en mikrob (mycobacterium leprae) besläktad med tuberkelbacillen. Löss och loppor anses vara smittobärare. Spetälskemikroben identifierades allra först av den norske läkaren Armauer Hansen 1873. Spetälska kallas därför också för " Hansens sjukdom ". Upptäckten var sensationell eftersom den gjordes nästan tio år före Robert Koch och det egentliga bakteriologiska genombrottet inom medicinen.

De indiska kastlagarna och de judiska renhetslagarna betraktade de smittade som orena och de drevs därför ut i isolering. I länder med hinduism, kristendom och islam har fruktan för spetälska alltid varit stor. I Muhammeds ordspråksbok, Hadith, står det: " Du måste springa, när Du ser en spetälsk, så som Du sprunget för ett lejon". Sjukdomen var endemisk i Egypten flera tusen år före Kristus och Moses hade lärt känna den där. Vid israeliternas utgång ur Egypten utfärdade han förordningar mot spetälska. En sjuk, som förklarats oren, skulle jagas ut ur lägret med sönderslitna kläder, naket huvud och med en slöja för munnen.

De spetälska kom tidigt att vårdas på särskilda anstalter. På kontinenten kallades de " Lazaar-hus ". Lazarus var de spetälskas helgon. Vårt ord " lasarett " kommer därifrån. Under medeltiden fanns det över 20 000 spetälskesjukhus i Europa. Nordens äldsta leprosorium inrättades i Bergen 1266 och Stockholms största spital, som sjukhusen också kallades, hette S:t Örjansgården och låg på den plats som nu utgörs av Kungsträdgården. Spetälskan blev emellertid alltmer sällsynt i Sverige efter medeltidens slut och sjukdomsriskerna var inte stora; man tror att endast en av 100 smittade blev sjuk. En hypotes är att en infektion med tuberkelbacillen skapade immunitet mot spetälska. Men sjukdomen bet sig ännu på 1700- och 1800-talet kvar i vissa landskap särskilt då i Dalarna och Hälsingland. De enskilda fallen var inte många, kanske ett par hundra vid 1800-talets mitt. Medicinalstyrelsen såg dock allvarligt på situationen och inrättade därför 1867 Sveriges sista leprosorium i Järvsö. Det stängdes 1943 men byggnaden finns ännu kvar. Sveriges sista leprasjuka kvinna, Kristina Asplund, avled 1976.

Om Järvsö spetälskesjukhus och dess patienter och deras familjer har journalisterna Arne Sundelin och Anne Sörman skrivit en ytterst gripande och läsvärd bok. De har tidigare gjort en TV-dokumentär om spetälskan i Sverige " I detta osköna hölje ". Sundelin har också publicerat en bok om en leprakoloni på dagens Kreta. Författarna bygger sin bok på Umeåhistorikern Per Hellqvists C-uppsats om patientjournalerna på Järvsö sjukhus, som nu förvaras på Landsarkivet i Härnösand, på brevsamlingar och inte minst på intervjuer med ännu levande anhöriga till leprapatienter i Järvsö. De reflekterar också mer allmänt om sjukdom och utstötthet i historia och nutid. Styrkan i deras bok är att de 388 patienter som vårdades i Järvsö får komma i centrum och inte, som ofta i medicinhistoriska sammanhang, laboratorieupptäckter och sjukhusbyggnader. De sjuka blir inte " fall " utan drabbade medmänniskor.

Ingående dokumenteras spisordningar och arbetsrutiner på sjukhuset. Mer spektakulära ting som Oscar II:s besök i Järvsö 1873 under Eriksgatan upp till Trondheim behandlas också. Kungen var intresserad av den svenska sjukvårdens utbyggnad och Oscar II:s Jubileumsfond kom bland annat att finansiera Österåsens sanatorium utanför Sollefteå.

Utstötthet och skam har i historien omgärdat spetälskan. Sundelin och Sörman tecknar en annan bild. De ger åtskilliga exempel på de anhörigas solidaritet med de drabbade. Intagningen på leprosoriet i Järvsö var frivillig och en del sjuka vårdades i hemmen utan att de närstående var rädda för att bli smittade. Förföljelse och avståndstagande kunde dock undantagsvis förekomma från grannars och anonyma bybors sida i Hälsingebygderna som när ett nybyggt hus bränns ner av rädsla för smittospridning.

Man har spekulerat en hel del kring varför spetälskan levde kvar så länge i Hälsingland. Flera förklaringar har tillgripits: pilgrimsleden för spetälska till Sankt Olovs grav i Nidaros/Trondheim gick under medeltiden efter Ljusnans dalgång. Linberedningen på 1700-talet och ogräset åkerklätt har också nämnts i sammanhanget. Sundelin och Sörman hänvisar i anslutning till Hellqvist till den utbredda fattigdomen. Men det gamla Hälsingland var inget särskilt fattigt landskap. Linodlingen gav

välstånd med bland annat Flors Linnemanufaktur utanför Hudiksvall och på 1800-talet skapade skogen och sågverken stora förmögenheter hos bönderna. Det var nu som alla "träslott" byggdes. Att spetälskan blev så långlivad i Hälsingland kan möjligen ha att göra med att man på många håll använde sig av ett speciellt byggnadsskick med sammanbyggda bostads- och fåhus.

Spetälskan klingade helt av i Hälsingland på 1940-talet redan innan sulfan blivit ett effektivt botemedel. Sjukdomen finns dock kvar i delar av Sydösteuropa men framför allt i Tredje världen. WHO räknar med att det finns över en miljon spetälska och att tiotals miljoner lever med sviter av sjukdomen i form av olika funktionshinder. I Sverige är alltså sjukdomen sedan mer än ett halvt sekel helt försvunnen men den lever kvar som ett kollektivt minne i den hälsingska familjehistorien.